

САМООСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ РЕСУРС ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті висвітлюється педагогічна сутність феномена «самоосвітня діяльність» як ресурсу формування професійно мобільного педагога, що ґрунтується на аналізі понять «ресурс», «потенціал», «самоосвіта».

Ключові слова: професійна мобільність, ресурс, потенціал, культура, самоосвіта, самоосвітня діяльність.

Постановка наукової проблеми та її значення

У світлі реформаційних процесів, з урахуванням загальних напрямів Болонського процесу проблеми освіти в Україні набувають сьогодні загальносоціального характеру, оскільки їх вирішення забезпечує розвиток активної особистості, здатної до самореалізації.

На вітчизняному ринку праці склалася ситуація, яка свідчить про те, що тільки професійно мобільні, самоорганізовані й ініціативні фахівці, здатні самовдосконалюватися як у професійній, так і особистісній площині є конкурентноздатними і найбільш затребуваними. Особливу роль при цьому набуває самоосвіта як важлива передумова розвитку особистості, її професійного і життєвого успіху.

Однак **аналіз досліджень** (В.Болотов, І.Зимняя, В.Корвяков, Н.Міняєва та ін.) засвідчує недостатню увагу до таких аспектів професійної освіти, як індивідуальна суб'єктність, професійна мобільність студентів, зокрема у плані актуалізації ресурсу самоосвітньої діяльності майбутнього педагога, що пояснюється відсутністю системного, науково-теоретичного обґрунтування як самого феномена «ресурс самоосвітньої діяльності», так і особливостей процесу його актуалізації.

Мета: виявити педагогічну сутність ресурсу самоосвітньої діяльності студента на основі аналізу категорій «ресурс», «потенціал», «самоосвіта», «самоосвітня діяльність».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Передусім відзначимо, що у філософії освіти склалася різні підходи щодо визначення сутності феномена «ресурс». Подекуди означене поняття розглядається як синонімічне категорії «потенціал» (В.Ільїн). Погоджуючись із думкою Н.Міняєвої, вбачаємо, що такий підхід зумовлює у педагогічній науці і практиці труднощі методологічного характеру. Тому вважаємо за необхідне внести деякі уточнення щодо трактування цих термінів.

У довідкових джерелах поняття «ресурс» визначається як «запаси чого-небудь, які можна використати в разі потреби; засіб, можливість, якими можна скористатися за необхідності» [1, с.118]; «потенціал» – це «сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил і т. ін., що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері; запас чого-небудь, резерв; приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов» [2, с.840].

За даними науковців (І.Кант, М.Монтень, К.Роджерс та ін.) потенціал пов'язаний з природними властивостями людини, що характеризують: передумови розвитку внутрішнього світу людини; її прагнення до розкриття своїх внутрішніх резервів, до успіху, самореалізації; розкриття якостей людини «від самих зародків», так, щоб вона досягла свого призначення.

Конструктивною вважаємо позицію Л.Соколової: потенціал – це можливості, запас людини для використання, залучення її ресурсу задля особистого становлення; можливість поповнювати ресурс, залучати культуру. Ресурс, уточнює науковець, співвідноситься зі ставленням людини до світу, це те, на що розраховує суспільство, що реально і потенційно можливо. Звідси випливає, що проблема потенціалу – розвиток, а проблема ресурсу – використання. Ресурсом стає те і тільки тоді, коли наявна індивідуально чи колективно

поставлена мета в актуалізації цього чогось. У педагогіці ресурс – це спосіб дії за наявності мети [3].

Щодо феномена «ресурс самоосвітньої діяльності» акцентуємо увагу на тому, що він з'явився в результаті інноваційного оновлення вищої професійної освіти як основна одиниця відкритості освіти культури (П.Щедровицький), провідним орієнтиром якого стала націленість на розвиток ключових компетентностей студента (Е.Зеєр, І.Зимняя, Н.Кічук, А.Хуторської та ін.).

Принагідно відзначимо, що окремі сутнісні характеристики поняття «ресурс самоосвітньої діяльності» виокремлені в роботах А.Громцевої, М.Данилова, Б.Єсіпова, Г.Закірова, Н.Іванової, Н.Кузьміної, П.Підкасистого, М.Скаткіна та ін.

Нам видається, що виявлення педагогічної сутності досліджуваного феномена потребує характеристики таких понять, як «самоосвіта», «самоосвітня діяльність», у ключовому елементі яких («само») акцентується на особистісному характері, вирішальній ролі власних зусиль, відповідальності, інтересу, становлення, зростання, професіоналізації майбутнього фахівця.

Так, довідкові джерела [4] трактують самоосвіту як цілеспрямовану пізнавальну діяльність, керовану самою особистістю; як набуття систематизованих знань у будь-якій галузі науки, техніки, культури тощо; як один із засобів самовиховання; складову неперервної освіти.

У психолого-педагогічній літературі проблема самоосвіти розкривається у таких аспектах :

- як напрям самовиховання (В.Бондаревський, Б.Райський та ін.), удосконалення своєї особистості за допомогою самостійної та науково-дослідницької діяльності (О.Кочетов);
- як цілеспрямована пізнавальна діяльність (Н.Іванова, Л.Ковтун та ін.), що характеризує високий ступінь саморегуляції (Н.Косенко);
- як засіб засвоєння соціального досвіду (Т.Ільїна, Г.Серіков та ін.), саморозвитку творчої особистості (Л.Рувінський);
- як форма отримання і поглиблення знань (Г.Бичкова, О.Лебедева);
- як стрижень, що зумовлює цілісність системи освіти (С.Орлов);
- як цілезумовлена самою особистістю систематична пізнавальна діяльність з метою розвитку освіченості (А.Громцева).

Як бачимо, самоосвіта є багатоаспектною проблемою, тому вважаємо за доцільне зупинитися докладніше на змістовій характеристиці означеного феномена.

Так, за твердженням Б.Райського, для самоосвіти характерне:

- вияв значних вольових зусиль, високої свідомості, організованості, вмотивованості, прагнення до творчого застосування знань;
- набуття знань як доповнення до основної пізнавальної діяльності і зумовлене нею;
- оволодіння знаннями й уміннями за власною ініціативою;
- вирішальне місце в оволодінні належить самостійній роботі студента, хоча й не виключається допомога викладача [5].

Існує думка (А.Барібіна, Є.Безніско, І.Ганченко), що самоосвіта – це такий вид пізнавальної діяльності, за якого студенти у відповідності зі своїми внутрішніми спонуканими, поставленими перед собою цілями, розвивають свої духовні здібності і можливості, прагнуть до оволодіння спеціальними знаннями й уміннями, підвищують рівень власної культури.

З позицій теорії управління самоосвіта характеризується самодіяльністю, «керованою самою особистістю» (В.Болотов). А акцентуація особистісно значущих цілей підкреслює «роль особистості як мети, а не засобу в педагогічному процесі» [3].

У контексті дослідження самоосвіта розглядається як чинник позитивного впливу на формування професійної мобільності майбутнього вчителя школи першого ступеня, такий вид діяльності, соціально-педагогічною функцією якого є самореалізація особистості. Водночас це відкритий, цілісний і найбільш складний вид освітньої діяльності, оскільки пов'язаний із процедурами саморефлексії, самооцінки, самоідентифікації, із виробленням

умінь та навичок самостійно набувати актуальні знання й трансформувати їх у практичну діяльність.

Крізь призму вищезазначеного цілком очевидно є близькість понять «самоосвіта» і «самоосвітня діяльність». Однак об'єктивні вимоги до самоосвітньої діяльності окремої особистості динамічні і зумовлені суспільно-політичними, науково-технічними, побутовими та іншими аспектами життя. До того ж самоосвітня діяльність є для людини дієвим засобом духовного саморозвитку, розумового та світоглядного самовиховання, способом доцільної організації свого вільного часу. Але В.Корвяков вважає, що «самоосвітня діяльність тільки тоді стає одним із домінуючих видів діяльності людини у вільний час, коли вона відчуває нагальну потребу в ній, а в навколишньому середовищі наявні умови, які забезпечують можливість реалізації цієї потреби» [6].

На основі аналізу напрацювань А.Громцевої, В.Корвякова, М.Кузевлевої та ін. нами виокремлені такі сутнісні риси самоосвітньої діяльності:

- відкритість;
- повне саморозкриття студента як суб'єкта самоосвітньої діяльності;
- інтенція до граничної свободи суб'єктної активності студента у процесі самоосвіти.

Заслуговує на увагу позиція І.Редковця щодо трактування самоосвітньої діяльності як єдиного загального потоку, що складається з окремих діяльностей, які різняться відповідними мотивами. При цьому подальше виокремлення дій-процесів, котрі підпорядковуються усвідомленим цілям, залежить від умов досягнень конкретних цілей. На думку науковця, побудова самоосвітньої діяльності студента розглядається за аналогією до структури навчальної діяльності:

- мотиви самоосвіти, самоосвітні завдання, в результаті яких студент відкриває і засвоює найбільш загальні способи вирішення доволі широкого кола питань;
- самоосвітні дії та їх зміст (операції);
- самоконтроль і самооцінка студентом процесу і результатів вирішення самоосвітнього завдання [7].

Дослідники [3, 5, 6, 7] підкреслюють, що самоосвітня діяльність відрізняється цілеспрямованістю, систематичністю і планомірним характером. А це у свою чергу визначає її взаємозв'язок і взаємозумовленість з інтелектуальним розвитком особистості студента, оскільки в міру накопичення і систематизації знань, удосконалення пізнавальних умінь і навичок зростає результативність самоосвітньої діяльності, а переживання успіху, позитивних результатів спонукає майбутнього педагога до нових самоосвітніх дій. При цьому ці дії як вища форма задоволення пізнавальної потреби особистості пов'язані з виявом значних волевих зусиль, з високим ступенем її свідомості й організованості, прийняттям на себе внутрішньої відповідальності за свій саморозвиток. Цілком очевидно, що самоосвітня діяльність – це «діяльність по самозміні самого себе».

Аналіз і узагальнення наявних наукових позицій, а також опора на власний досвід, дає можливість розглядати самоосвітню діяльність майбутнього вчителя як активну, саморегульовану, особистісно та професійно значущу пізнавальну діяльність, спрямовану на сприяння студентам у засвоєнні соціально-педагогічного досвіду з метою самовдосконалення, саморозвитку і самореалізації в контексті формування їх професійної мобільності. Акцентуємо увагу на понятті «сприяння» як ключовому, що, на нашу думку, акумулює функціонально-процесуальні можливості педагогічного забезпечення самоосвітньої діяльності майбутнього педагога.

Звернення до етимології терміна «сприяння» дозволяє стверджувати, що у ньому закладений внутрішній глибинний зміст, оскільки сприяти значить «позитивно впливати на що-небудь; взаємодіяти; створювати відповідні умови для здійснення, виконання чого-небудь; створювати, викликати бажання виконувати яку-небудь дію» [2, с.397 – 398].

Врахування вищевикладених позицій як вихідних дозволяє визначити смислову конструкцію, що розкриває сутність поняття «сприяння» з виокремленням відповідно двох аспектів: 1) сприяння як вплив на суб'єкта діяльності щодо надання допомоги і підтримки у

здійсненні самоосвітньої діяльності та досягненні поставлених цілей; 2) сприяння як суб'єкт-суб'єктна взаємодія щодо отримання позитивних результатів.

У процесі дослідження нами виокремлено комплекс педагогічних позицій ефективного сприяння самоосвітній діяльності майбутнього педагога:

- розвиток позитивної мотивації студентів щодо особистісно-професійно орієнтованої самоосвітньої діяльності, спрямованої на спричинення особистісних цінностей та смислів професії й життя, що стимулює вибірковість і активність майбутнього мобільного фахівця;

- самоосвітня діяльність має концептуальне обґрунтування, здійснюється як неперервний процес; забезпечення наступності аудиторної й позааудиторної діяльності через їх взаємодоповнення і взаємопроникнення;

- використання потенціалу змісту самоосвітньої діяльності для розширення професійного діапазону, реалізації ціннісно-смыслових механізмів особистісно-професійного росту майбутнього вчителя.

Слід відзначити, що в цілому самоосвітня діяльність студентів повинна спрямовуватися на їх особистісно-професійний розвиток як мобільних фахівців, а саме як: суб'єктів культури (загальна культура, духовність, толерантність, інтелігентність); суб'єктів життя (розвиток індивідуальних якостей: адаптивності, життєтворчості, самостійності); суб'єктів професійної діяльності (професійна мобільність, компетентність, творче ставлення до справи, відповідальність), що відповідає чотирьом видам самоосвітньої діяльності студентів: загальнокультурна самоосвіта; педагогічна самоосвіта; перспективна професійна самоосвіта; актуальна педагогічна самоосвіта.

Загальнокультурна самоосвіта – самостійна пізнавальна діяльність, частина життя студента, що не потребує спеціальної організації і планування: читання художньої літератури й періодичних видань, дитячої літератури, перегляд телепередач, відвідування лекторіїв тощо.

Педагогічна самоосвіта – вивчення сучасної психолого-педагогічної літератури; систематизація інноваційних педагогічних ідей та технологій; створення власної бібліотеки; накопичення і класифікація різноманітних матеріалів для використання у навчальній діяльності.

Перспективна професійна самоосвіта – робота студента над певною предметною, психолого-педагогічною чи методичною проблемою тривалого терміну виконання: написання рефератів, курсових та дипломних (магістерських) робіт.

Актуальна педагогічна самоосвіта – робота над окремими, найбільш суттєвими, але частковими труднощами у навчальній діяльності студентів. Щодо формування професійної мобільності майбутнього педагога за своєю суттю це методологічна професійна самоосвіта, змістом якої є засвоєння умінь цілепокладання, визначення провідних принципів, відбір і перебудова змісту, моделювання й конструювання умов і засобів, що формують та розвивають особистісні структури. Саме у процесі методологічного пошуку формується суб'єктність майбутнього вчителя.

Узагальнюючи вищевикладене, відзначаємо, що під ресурсом самоосвітньої діяльності розуміється педагогічна система, яка складається з таких елементів:

- суб'єкти освітнього процесу;
- професійна компетентність, фундаментальні фахові знання як підґрунтя суб'єктивної активності майбутнього педагога;
- стійкі пізнавальні інтереси, дієві мотиви, настанови; усвідомлення важливості неперервного поповнення знань; актуалізація потреби в особистісно-професійному саморозвитку;
- прогностичні уміння, визначення цілей і вибір шляхів їх вирішення;
- інтенції до самоосвіти, саморефлексії, самореалізації, самовизначення, самоствердження.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з розробкою і впровадженням діяльнісно-рефлексивних механізмів особистісно-професійного зростання майбутнього педагога.

Література

- 1.Новий тлумачний словник української мови / [уклад. В.Яременко, О.Сліпушко]. – 2-ге вид., виправлене. – Т.3. – К.: Аконт, 2008. – 862с.
- 2.Новий тлумачний словник української мови / [уклад. В.Яременко, О.Сліпушко]. – 2-ге вид., виправлене. – Т.2. – К.: Аконт, 2008. – 926с.
- 3.Соколова Л.Б. Обновление педагогического образования: культура педагогической деятельности будущего учителя / Л.Б.Соколова // Credo new. – СПб, 2003. – №1. – С.59 – 74.
- 4.Педагогический энциклопедический словарь / [гл. ред. Б. М. Бим-Бад; редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др.]. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.: ил.
- 5.Руководство самообразованием школьников: из опыта работы / Под ред. Б.Ф.Райского, М.Н.Скаткина. – М.: Просвещение, 1983. – 143с.
- 6.Корвяков В.А. Формирование самообразовательной деятельности студента: монография / В.А.Корвяков. – М.: Университетская книга, 2006. – 140с.
- 7.Редковец И.А. Формирование у учащихся общественно ценной мотивации самообразования / И.А.Редковец. – Волгоград: ВГПИ, 1986. – 88с.

Надійшла до редколегії 21.02.2011

Прима Р.Н. Самообразовательная деятельность как педагогический ресурс формирования профессиональной мобильности будущего педагога.

В статье раскрывается педагогическая сущность феномена «самообразовательная деятельность» как ресурса формирования профессионально мобильного педагога, базирующаяся на анализе понятий «ресурс», «потенциал», «самообразование».

Ключевые слова: *профессиональная мобильность, ресурс, потенциал, культура, самообразование, самообразовательная деятельность.*

Prima R. N. Self-educated activity as a pedagogical resource formation of the professional mobility of a future teacher.

The article deals with the pedagogical nature of the phenomenon "self-educated activity" as a resource formation of professionally mobile teacher, based on the analysis of the concepts "resource", "potential", "self-education".

Key words: *professional mobility, resource, potential, culture, self-education, self-educated activity.*